

SEMANTICA LOZINCILOR REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Lucrarea de față încearcă să ofere o abordare cât mai adecvată a unui eveniment relativ apropiat în durată, și anume evenimentele din decembrie 1989. Așa cum arată și titlul, scopul demersului nostru vizează o reflecție asupra faptelor cu caracter istoric de la sfârșitul anului 1989. Caracterul acestora este foarte controversat, raportarea fiind una politico-ideologică, de unde și numele dat de "pucci", "lovitură de stat", sau, din contră, acela de "revoluție" - aceasta din dorința de legitimare; la modul neutru, încă o variantă se referă la "evenimentele din decembrie '89". Nu ne angajăm în această falsă problemă, ci utilizăm, cu funcție de concept operațional, încercarea de definire a revoluției de către Eckhart Zimmerman: "o revoluție este o răsturnare reușită a elitelor la putere de către elite noi, după ce au ajuns la putere (prin metode care se bazează într-o măsură considerabilă pe folosirea forței și mobilizarea maselor), realizează o schimbare fundamentală a structurii sociale și prin urmare a structurii de putere". În România, revoluția a provocat prăbușirea unui regim politic comunist de tip est-european și l-a înlocuit cu un alt regim politic, care se bazează pe alte instituții și reguli ale accesului și menținerii la putere.

Înainte de a încerca o analiză a lozincilor, se impune o scurtă privire asupra situației anterioare, pentru a putea oferi o explicație de tip causal. Începând cu anii '80 se formează o ideologie alternativă la cea oficială. Această ideologie este una "populară", care afirmă că activiștii de partid, elita politică a clasei muncitoare, sunt cei mai puțin competenți reprezentanți ai acesteia; iar liderii acestora, departe de a fi geniali, sunt sau niște proști de-a dreptul, sau nebuni. Ea a luat forma unei literaturi populare transmise oral, importantă cu atât mai mult, cu cât nu i se putea identifica sursa. Din această perspectivă, deși această ideologie funcționează în underground, ea imprimă o presiune asupra elementelor active ale societății. O întrebare se impune: de ce România a urmat calea revoluționară violentă și nu aceea a revoluțiilor "de catifea", ca în restul Europei central-răsăritene? Credem că răspunsul constă într-o situație aparent paradoxală: pe de o parte, lipsa totală de perspective, de îmbunătățire a situației interne; pe de altă parte, conducerea se voia absolută, deplină, dar în fapt era slabă, căci pierduse capitalul simbolic de autoritate; în acest spațiu vidat de autoritate pătrunde brusc o putere care figurează simbolic voința puterii populare. Cu alte cuvinte, lipsa de autoritate a făcut posibilă izbucnirea revoluției, cu mecanismul ei specific, iar substituirea puterii este tocmai victoria ei.

Lozinca este o formă specifică de obiectivare a dorințelor, a așteptărilor defulate ale mulțimilor; este o expresie a ideologiei populare. Posibil de urmărit este raportul dintre ideologia populară și lozinci, dintre dorințele formulate explicit și cele verbalizate interior, pentru că cele două nu se suprapun, suprafața dorințelor doar interiorizate fiind mai amplă. Există o nebuloasă mentală individuală, dar nu și una colectivă. Șanse de obiectivare au doar dorințele care se impun prin gradul ridicat de cointeresare a indivizilor. Cointeresarea se bazează pe imaginea despre imperatiivele momentului. Lozincile sunt generalizări ale dorințelor, ale frustrărilor, pe care le esențializează. De aici și caracterul incomplet al oricărei revoluții. Lozincile sunt asociații verbale proteice, de o formă eliptică repetitivă și de activizare. Ele sunt dinamice și constituie forma principală de realizare a coeziunii revoluționarilor. Sunt o formă hibridă, undeva între aforism, sentință și cântec. Se adresează rațiunii, impunând un adevăr ușor de reținut, percutant, dar și afectivității, prin conținutul emoțional incumbat de partea cantabilă.

Revoluția începe la Timișoara, dar - operând cu conceptul de revoluție în *stricto sensu* - ceea ce se întâmplă acolo nu este o revoluție. Astfel, în prima fază (16-20 decembrie) au loc manifestații, cel mai adesea spontane, fără un țel precis. Abia la 20 decembrie există o tentativă de organizare (prin cererile din clădirea județeană adresate oficialilor bucureșteni conduși de premierul Dăscălescu). Printr-o platformă întocmită ad-hoc în 21 decembrie apare acea *Proclamație a Frontului Democratic Român*, emanație a manifestărilor și care nu face decât să repete doleanțele din ziua anterioară: "demisia guvernului actual", "demisia lui Ceaușescu".

Schimbarea de regim se declanșează în 16 decembrie, normal, neașteptat, prin agitația creată în jurul evacuării preotului reformat L. Tökes. Începe coagularea mulțimii, iar revendicările sale sunt

sociale, specifice unor mișcări fragmentare: "Vrem pâine!", "Vrem căldură!". Apoi mișcarea capătă accente politice: "Jos Ceaușescu!", "Jos Tiranul!". Este de remarcat că, încă de la început, protestul se îndreaptă spre cel care fusese obiectul cultului personalității. Ceaușescu fusese și propria lui victimă. Nemulțumirea este focalizată spre ceea ce este perceput a fi sursa răului: Ceaușescu care este adjectivat deocamdată simplu, prin "tiran". Coloritul lozincilor se îmbogățește pe măsură ce protestul capătă amploare.

Mișcărilor de masă, revoluțiilor, le este specifică o acumulare inflaționistă, exponențială de forțe și energie revoluționară. Se amplifică denumirile cu care este gratulat Ceaușescu, pe măsura radicalizării și a transformării revoltei în revoluție. La început, șefului statului i se spune simplu, "Ceaușescu", pentru ca apoi să se realizeze acumularea: "dictator", "tiran", "reales", "pantofar", "cizmar"; din 18 decembrie devine "criminalul de Scornicești". Din 22 decembrie ironia este liberă: "Ceaușescu, el tiranul, a fugit ca șobolanul!", sau "Cine-i mic și dă din mână ș-are 4 la română", iar consoarta, academician, este o "analfabetă". O lozincă specifică este "Jos clanul!". Conform ideologiei populare, din acesta fac parte: Ceaușescu, Lenuța și Prințisorul, personajele nelipsite ale unor serii de bancuri spuse în șoaptă intimilor. Într-o accepțiune mai largă, căderea "clanului Ceaușescu" înseamnă nu doar familia acestuia, ci întregul grup de colaboratori care urma să facă loc unei conduceri competente, corecte și plină de bunăvoință, pe care o propovăduia ideologia revoluției.

În faza incipientă, când mișcarile de stradă sunt atomizate, se încearcă de către manifestați atragerea unor forțe active la propria lor cauză. Un agent dinamizator perceput de amalgamul social care formează mulțimea este identificat în studențime. Coloanele de manifestați vizează căminele studențești și se scandează: "Studenți, veniți cu noi!", iar mai apoi este exprimată satisfacția parțială prin "Studenții sunt cu noi!".

Se pune întrebarea de ce mulțimea își caută lideri printre studenți? Mai întâi, că la Timișoara existau precedente: manifestația studențească cu prilejul revoluției ungare din 1956. Apoi, pe un plan mai general, o recunoaștere a prestigiului de care se bucură intelectualul în societate; la acestea se adaugă faptul că studenții sunt un element dinamizant și coagulant. Credem că o bună explicație a revoluției poate fi dată urmând un model interacțional, prin dialectica provocare-răspuns. La provocarea străzii, puterea reacționează prin trimiterea armatei, ca agent al stabilității. Prezența și acțiunea armatei în stradă impune mulțimii delegitimarea acțiunii armatei. Prima modalitate este cea ideologică: "Noi suntem poporul, voi pe cine apărați?". Ideologia comunistă afirmă că, într-o societate, toate clasele și grupurile sociale au interesul să mistifice realitatea, cu excepția uneia singure: proletariatul. În național-comunism, proletariatul este identificat cu poporul. Astfel, singura legitimitate aparține poporului, conducătorii fiind uzurpatori ai suveranității acestuia. A doua modalitate este apelul la factorul afectiv, la componenta populară a armatei: "Să nu uitați soldați, c-aveți părinți și frați!", "Și noi am fost soldați, și nu am tras în frați!", sau "Și voi aveți copii".

Cum armata nu se solidarizează cu manifestații, în prima fază, se strigă încă din 16 decembrie: "Armata e cu noi!". Această lozincă nu acoperă o realitate, cât o dorință. Mai apoi, sensul acestei lozinci este și de atragere a "dușmanului". "Dușmanul" este cel de dincolo de baricadă - armata. Dar această lozincă mai este și o chemare la participare a neutrilor, prin ocultarea pericolului.

O condiție a succesului mișcărilor revoluționare este ca acestea să fie puternice, să angreneze cât mai mulți participanți. Cât de puternică trebuie să fie o mișcare revoluționară pentru a triumfa? Aceasta este în funcție de cât de slabă este puterea. Însă, cu cât este mai opresiv regimul, cu atât se simte nevoia unei mai largi participări. În faza de început a revoluției (16-17 decembrie) scopul demonstrațiilor era acela de a nu rămâne singuri, fiind astfel victime sigure. De aici și disperarea cu care sunt lansate apelurile la participare: "Nu vă fie frică! Lașilor!", iar mai târziu: "Nu vă fie frică, Ceaușescu pică!". Pe aceeași linie a solidarizării se înscrie și lozincă: "Azi în Timișoara, mâine în toată țara!". Este în logica internă a revoluției dorința de a fi *generală*, de a-și impune forța. Mai târziu (21 decembrie) această lozincă exprimă și mândria de prim oraș liber.

Revoluționarii din 1989 sunt, inconștient, continuatorii unei tradiții revoluționare, prin utilizarea ca simbol a cântecului revoluționar de la 1848, *Deșteaptă-te române!*. În sens național sunt și lozincile: "Noi suntem români!", sau "Români, veniți cu noi!". Prin urmare, credem că, prin cântec, dar și prin lozinci, revoluția din 1989 a avut și o dimensiune națională. Este uitat (în dinamica ulterioară a

evenimentelor) momentul care a declanșat mișcarea (apărarea unui maghiar) și apelul se face pentru o participare românească. Credem că aceste lozinci sunt o continuare inconștientă a propagandei național-comuniste.

În seria revoluționară inaugurată de Revoluția franceză din 1789, acestea s-au făcut în numele principiilor de "Egalitate! Libertate! Fraternitate!". În revoluția românească de la 1989 cerința pentru egalitate lipsește. Cum poate fi înțeles acest fapt și ce valoare are lozinca "Libertate!"?

Lozinca "Libertate!" a apărut în seara de 16 decembrie 1989 și s-a strigat în fața casei pastorului Tökes. "Libertatea" este aceea a unui individ, îi lipsește aspectul de principiu abstract. Ca și simbolul steagului decupat, ca și ridicarea populației, prioritatea absolută a simbolului "Libertate" în revoluția română ține, inițial, de retorica celei mai pure spontaneități. La originea acestei priorități nu au stat rațiuni de natură ideologică, ci, mai curând, tensiuni de natură psihologică. În înțelesul eliberării de tiranie, simbolul "Libertate" nu a avut valențe programatice pentru procesul revoluționar, ci doar pentru actul revoluționar intrinsec. Lipsa ideii de "egalitate" se explică nu prin conștientizarea contradicției dintre conceptele de "libertate" și "egalitate", ci ideea de egalitate este devalorizată în urma unei experiențe istorice eșuate, în care egalitatea are grade de comparație: unii sunt mai egali decât alții.

Lozinca forță, cheie a revoluției este "Libertate". Prin utilizarea acestei lozinci, mulțimea revoluționară trece bariera raționalității, depășește bariera psihologică a fricii: "Nu ne este frică!", "Vom muri și vom fi liberi!". Explicația ne-o oferă Gustav Le Bon: individul inclus în mulțime dobândește, prin simplul fapt al numărului crescut de oameni din care face parte, un sentiment de putere invincibilă, care îi permite să cedeze unor instincte pe care, singur, și le-ar fi reprimat obligatoriu.

Consecvent dorinței de explicație printr-un model interacțional, este necesar să ne raportăm la discursul rostit de Ceaușescu în seara de 20 decembrie la televiziune. Teza centrală a discursului este aceea a unui complot contra României; sunt implicate "agenturile străine", care realizează distrugerii de tip fascist; participanții sunt "elemente huliganice". Indiferent de realitatea implicării altor state, ne interesează argumentația ideologică.

Denominările de mai sus sunt elemente nu doar dintr-un discurs prefabricat, foarte bine gândit, care să înșele neapărat, ci sunt componente ale sistemului argumentativ, adică elemente ideologice. Dușmanul nu poate fi decât din exterior, iar elementele din interior nu sunt decât "huligani", care își "vând țara pentru un pumn de dolari sau alte valute". Proletariatul, conform dogmei oficiale, este strâns unit în jurul partidului, farul călăuzitor; lozinca puterii comuniste este "Să fim uniți și vom învinge!".

Mulțimea revoluționară se comportă aparent paradoxal: în seara zilei de 21 decembrie se sparg vitrine în Piața Operei și se strigă "Noi nu suntem huligani!", apoi "Fără violență!". Acest paradox poate fi explicat printr-o constantă psihologică a mulțimilor: intoleranța datorită absenței responsabilității.

22 decembrie înseamnă transformarea revoltei în revoluție odată cu fuga lui Ceaușescu. Lozinca pe buzele românilor este acum "Ole, ole, ole, Ceaușescu nu mai e!". Prin strigătul de coridă revoluționarii (aproape întreaga Românie) își exprimă bucuria debordantă, fără margini, pentru sfârșitul unei epoci, percepută atunci ca una întunecată. Timișoara reprezintă pentru revoluția română ceea ce Place de Bastille reprezintă pentru Revoluția franceză: "Ieri la Timișoara, azi în toată țara!".

În concluzie, propunem o tipologie a lozincilor, criteriile fiind conținutul și adresabilitatea, referentul:

- 1) lozinca pentru manifestați, de îmbărbătare a lor: "Să nu vă fie frică!";
- 2) de atragere a "neutrilor": "Nu fiți lași! Veniți cu noi!";
- 3) de atragere a "dușmanului": "Armata e cu noi!";
- 4) cu caracter politic: "Jos Ceaușescu!";
- 5) de manifestare a reușitei: "Ole!... Ceaușescu nu pleca, vrem pantofi din pielea ta!";
- 6) lozinca cheie, care nu are un referent explicit: "Libertate!".

BIBLIOGRAFIE

- Botez, M., *Intellectualii în Europa de Est*, București, 1993.
Câmpeanu, P., *Simbolurile Revoluției române*, în *Polis*, nr.4/1994, p.171-194.
Furet, F., *Reflecții asupra Revoluției franceze*, București, 1992.
Le Bon, G., *Psihologia mulțimilor*, București, 1991.
Pasti, V., *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, 1995.
* * * *Revoluția română în direct*, București, 1990.
* * * *Timișoara. 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, 1990.
Theodorescu, F., *Un risc asumat*, Timișoara, 1991.
* * * *Vom muri și vom fi liberi*, București, 1990.
Scânteia, 1989, 16-22 decembrie.

**THE SEMANTIC OF THE ROMANIAN REVOLUTION'S SLOGANS
FROM DECEMBER 1989****SUMMARY**

The semantic of the revolutionary slogans from December 1989 point out the change of a revolt movement into a successful action, a revolution. The dynamics of slogan in appearance shows that the revolution was not anticommunist from the start. The slogan is indicating a certain originality of the Romanian action, generated by the specific situation of Romanians. The Revolution intended a liberation caused of a national regeneration.